

KİTAP TAHLİLİ: MOR SALKIMLI EV - HALİDE EDİB-ADIVAR

Hazel ÇAĞAN ELBİR

Analist

Analiz No : 2016 / 9

06.12.2016

Mor Salkımlı Ev, Halide Edib-Adıvarın Londrada yaşarken İngilizce olarak yazdığı bir hatıratıdır. Hatırat, 1955 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinde bölümler halinde yayınlanmıştır. Daha sonra, 1963te vefatından hemen önce kitap olarak basılmıştır. Türkçe hatırat, İngilizce hatıratın birebir çevirisi değildir. İki eser arasında önemli farklar bulunduğunu Fevziye Abdullah Tansel Halide Edib Adıvar, Hatıralar: Mor Salkımlı Ev incelemesinde ortaya koymuştur. Mor Salkımlı Ev romanı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm İstanbulda, ikinci bölüm ise Beyrut ve çevresinde geçirdiği dönemleri anlatmaktadır. Mor Salkımlı Ev, Türkün Ateşle İmtihanı eseri ile birlikte Halide Edibin anılarının derlenmiş halidir. Bu anı romanı basılırken, bilhassa sunuş kısmında vurgulanan nokta romanın hiçbir sadeleştirme yapılmadan okuyucuya sunulmuş olmasıdır. Böylece hem anlam değişikliğinden kaçınılmış, aynı zamanda yeni nesil okuyucuya sözcüklerin anlamları sayfaların altında sunulmuştur. 1963 baskısında Sonsöz (Epilog) kısmı bulunmamaktadır. Oysa, İngilizce yazılmış halinde mevcuttur. 2007de Can Yayınlarından çıkan Mor Salkımlı Evin sonuna Epilog kısmı da eklenmiştir.

Halide Edib Adıvar, romanlarının vazgeçilmez ögesi güçlü, karakterli ve fedakâr kadın portresini bu kez kendisini resmederek anlatmıştır. Roman iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde özel hayatındaki gelişmelerden, evliliğinden ve İstanbuldaki günlerinden bahsederken, ikinci bölümde vatan için sarf edilen çabalarda, Suriyedeki günlerinde eğitim hizmeti sunarak hem Türk hem Kürt hem de Ermeni çocuklarının eğitimine kendini adadığını anlatmıştır. Ayrıca, kız çocukları için de açılmasında ön ayak olduğu Maarif okulunun gelişmesine katkı sağladığını, bu diyardan ayrılırken hissettiklerini okuyucuya aksettirmektedir. Bu kitap analizinde Halide Edib-Adıvarın Türk-Ermeni ilişkilerinin anlatılması bakımından önemli bir kaynak niteliği taşıması üzerinde durulmaktadır.

Romanın ilk bölümünde, İstanbuldan ülkedeki gelişmelere tanıklık etmiş, zaman zaman müdahil olmuş, daha sonra memleket haricine ilk gidişi Mısıra olmuştur. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, Adanadan gelen haberlerle sarsılırlar. Haberlerde Ermeni kıtalinden

bahsedilmektedir. Söylenene göre, Genç Türkleri katledenler aynı zamanda Adanadaki Ermenileri de öldürmüştür. Fakat durum o kadar karmaşık bir hal almıştır ki, Ermeni kaynaklarının edindiği bilgiye göre, Ermeniler Genç Türkler tarafından katledilmiştir. Halide Edib Adıvara göre bu kıtalin Genç Türkler tarafından gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Kendileri ölüm kalım savaşı verirken böyle bir girişimde bulunmaları akla hiç yakın gelmemektedir. Öyle ki, uluslararası alanda İttihat ve Terakkiye karşı yabancı devletlerin, özellikle Rusya ve İngilterenin gerçeklikten uzak siyasi yaklaşımları Ermenilerin bağımsız bir devlet kurma hayaline inanmalarına yol açmıştır. Halide Edib, bu durumun Batı kamuoyunun görüşlerinin Osmanlı aleyhine dönmesine yol açtığının altını çizmiştir. Halide Edib romanının bundan sonraki aşamalarında gözlemlerini ifade ederken kıtal ve mukatele sözcüklerini sıklıkla kullanmaktadır. Karşılıklı kıyım anlamına gelen bu sözcükler, sadece Ermenilerin değil, Türklerin de çok sayıda kayıp verdiğini ifade etmek için kullanılmıştır.

Halide Edibin hayatta en fazla önem verdiği nokta eğitimdir. 1913-1914 yıllarında eğitime verilen önemden bahsederken dönemin siyaset adamlarının faaliyetlerine değinmiştir. Fakat maarif konusunda, o dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey ile fikir ayrılıklarından dolayı Halide Edib istifasını sunmuştur. Halide Edibin istifasını sunmasından bir hafta sonra Talat Paşa, Dr. Nazım (Nazım Bey) ve Ziya Gökalp kendisini istifadan vazgeçirmek için ziyaret etmişlerdir. Halide Edib, Talat Paşayı ilk defa bu ziyaret esnasında tanımıştır. Romanda, Halide Edib, Talat Paşanın ikna gücü yüksek ve alçak gönüllü bir siyaset adamı olduğunu anlatmaktadır. Pek çokları tarafından sevilmesinin sebebi olarak da sade ve mütevazı bir hayat sürmesidir. Talat Paşanın, vatansever olarak tam bir örnek oluşturduğuna dair gözlemlerini okuyucuya aktarmaktadır.

Ülkenin karmaşık durumunun içini sıkmasının yanı sıra, Halide Edibin çocukluk günleri ile arasında kalan tek bağ olan Haminnesi hayatını kaybetmiştir. Kendisi de çok kısa bir süre sonra apandisitten dolayı ölüm-kalım mücadelesi verirken Talat Paşa Edirnenin alındığı haberiyle kendisini ziyarete Dr. Nazım ile hastaneye gelmiştir. Çocukluğu Edirnede geçen Talat Paşanın çocuksu sevinci Halide Edibin dikkatinden kaçmaz. Birkaç ay sonra kendisini tekrar ziyarete geldiğinde, Halide Edibi İngilterede kaldığı dönemde kadın hakları ile ilgili yazdığı yazılar dolayısıyla tanıyan ve İngiltereye davet eden Miss Fryi (Isabel Fry) kadın mekteplerinin kurulması için ikna etmesini ister. Burada ve sonraki bölümlerde eğitime, bilhassa kız çocuklarının, Ermeni ve Arapların eğitimine verilen önemden bahsedildiği en çarpıcı bölümler bulunmaktadır.

Eğitimin yanı sıra, sanata verdiği önemden ve yazdığı piyeslerin Suriyede opera olarak sahneye konulduktan sonra librettosunun da basıldığı Kenan Çobanları eserinden bahseden Halide Edib, artık sahnelenen oyunları izleyen kitlenin kadın ve erkeklerden oluştuğunu ve hatta artık kadınların da dinleyicilerin karşına ilk defa bu dönemde çıktıklarına dikkat çekmiştir. Bu toplumun sanat alanındaki gelişmesinin yanı sıra, fikir ayrılıklarına yol açan bazı durumlar da Halide Edibin dikkatinden kaçmamıştır. Bazıları yalnızca Türk eserlerinin Türkler tarafından sergilenmesinden yanayken, diğerleri başka milletlere mensup sanatçıların kültürel olarak zenginlik sağlayacağı kanaatini taşımaktadır. Bu dönemde ikinci görüşe sahip olanların daha güçlü olduğunu gözlemlemiştir. Halide Edib burada aynı zamanda papaz olan Ermeni bestecisi ve piyanisti

Komitas Vartabetin Anadolunun renklerinden biri olduğunu, bu topraklarda yetişen kıymetli bir birey olduğunu vurgulamıştır. Yahya Kemal Beyatlı ve Mehmet Eminin de dinlediği Komitas, Türkler ve Ermeniler birbirlerini boğazlarken bile Halide Edibin evinde onlara Ermenice şarkılar söyler. Bugün bilinen pek çok eserin Ermeni besteciler tarafından bestelenmesi, Türk kültürüne katkılarını da ortaya koymaktadır.

Komitas, 1915te, Türk Ocağı kürsüsü tarafından tehcir edilmekten kurtarılmış, Talat Paşa ve Dr. Adnandan aldığı izinle tedavi olmak için Parise gitmiş, orada vefat etmiştir. Burada Halide Edib, milliyetçilik fikrinin sonuçlarının kendisini yanılttığını, her türlü milliyetçiliğin ölçüsü kaçtığı zaman dünyanın kana bulandığını, sadece milliyetçliğin değil, ayrıca ideolojik çatışmaların da kanlı sonuçlarından muzdarip olduklarını üzülerek belirtmiştir. Her görüşün fazlasının fazla olduğu yerde çatışmadan yaşamanın imkânsız olduğunu dile getirmektedir.

Eğitim hizmeti vermek için gittiği Lübnan ve Arap diyarında geçirdiği günler Cemal Paşa sayesinde başlar. Cemal Paşanın bakış açısını Halide Edib burada açık bir şekilde ifade eder. Cemal Paşa Suriyeye sürülmüş Ermenilere karşı saldırı girişiminde bulunacağını tespit ettiği bir kişiyi idam ettirmiştir. Cemal Paşa Suriyeye gittiğinde, kendisini hem Türk ordusunun hem Arapların hem de Ermenilerin korunmasından sorumlu saymıştır. Türk ordusu da kendi erzaklarından ellerinden geldiğince bu insanlara yardımda bulunmuştur.

Halide Edib, eğitim hizmeti vermek için gideceği günlerde, Suriyeye ilk olarak Nigar Edibin gittiğini ve burada altı sınıflık küçük bir okul kurduğunu öğrenmiştir. Buradaki Türk karşıtlığına rağmen, okul zamanla huzurlu bir şekilde hizmet vermeye başlamıştır. Halide Edib de Nakiye Hanım ile beraber Cemal Paşanın ricası üzerine Beyrutta; Şam, Beyrut ve Lübnan bağlantılı bir okul açmak üzere görevlendirilmiştir. Beyrut ve Lübnanda okul kurmak fikrini hayata geçirmeden önce bölgeye yerleşmiş Fransız ve Amerikan okulları çok gelişmiş bir eğitim anlayışı ile bölgede faaliyet göstermektedirler. Bu okullardaki ciddiyet ve işlerine duyulan sadakat Halide Edibi çok etkilemiştir. Halide Edibin idare alanındaki yetenekleri ve öğrencilerle ilişkileri takdire şayandır.

Arap çöllerinden sonra Kudüse ekibiyle giden Halide Edibin Kudüste dikkatini çeken ve daha sonra hiç unutamadığı şey, Kudüsteki eski kiliselerde huzuru ve sessizliği gözlemleyememesidir. Bunun sebebi olarak mezhepler arasındaki uyuşmazlık olduğunu ve buralara sahip çıkmak için birbirlerini katledecek kadar gözlerinin döndüğünü ifade etmektedir. Hâlbuki Kudüste Türklerin himayesinde bulunan bölgelerde nispeten daha az kargaşa çıktığına şahitlik ettiğini anlatmaktadır.

Kudüsten İstanbula gitmeden önce, Cemal Paşa, Halide Edib, Nakiye Hanım ve Hamdullah Suphi Efendiye Ayin Tura Yetimhanesini gösterir. Bu yetimhane hükümete aittir. Burada Türk, Ermeni ve Kürt çocuklar, karşılıklı kıyımların, göçlerin ve savaşın sonucunda kimsesiz olarak bir arada yaşamaktadır. Halide Edib, zamanında Cemal Paşa ile Ermeni çocukların isimleri konusunda tartışma yaşadıklarını anlatmaktadır. Cemal Paşa, Müslüman ve Türk isimleri taşımaları konusunda ısrar ederken, Halide Edib bu duruma itiraz etmektedir. Cemal Paşanın ısrar etmesinin altında Ermeni çocuklarının zorla Müslümanlaştırılması gibi bir amaç yatmamaktadır. Sebep, yetimhane yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Ermeni çocuklarının kalabilecekleri hiçbir yetimhanede yer kalmamıştır. Ayin Tura Yetimhanesi de

yalnızca Müslüman çocuklar için oluşturulmuş bir yetimhanedir. Cemal Paşanın açıklamasına göre, yalnızca Ayin Turada Ermeni çocuklar için yer kalmıştır. Ermeni çocukların burada kalabilmeleri için Türk veya Müslüman ismi almaları gerekmektedir.

Ayin Tura Yetimhanesinden ayrı olarak, Halide Edib, Lübnan, Şam ve Beyrutta kurulacak okullar için faaliyetlerine başlamıştır. Beyrutta kızlar için lise ve öğretmen okulu, Lübnan ve Şamda iki yatılı okul kurulacaktır. Bu faaliyeti için Evkaf mektebinin modernleşmesini sağlayan öğrencilerinden öğretmenler seçmiştir. Kasım ayında başladıkları çalışmaların sonucunda Ocak ayında eğitime başlamışlardır. Beyruttaki okulun baş rahibesi Mére Freige ile Halide Edib yapılacak eğitim düzenlemeleri konusunda fikir alışverişinde bulunurlarken, birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Zihniyet olarak çok yakın olmamalarına rağmen, zaman içinde birbirlerini dinlemekten keyif alırlar. Ancak Mére Freige, Halide Edibin eğitim konusundaki özgürlükçü tutumuna karşın özgürlüklerin çocukları yaramazlık peşinde koşmasına ve kural tanımaz bir şekilde yetişmesine sebep olacağına inanmaktadır. Bunun gibi başka fikir ayrılıklarının yanı sıra, Arap diyarında Fransızcaya duyulan sempati Arapçanın arka planda kalmasına neden olur. Bu nedenle Halide Edib müfredata Arapça dersleri koyulması gerektiğini romanında sıklıkla belirtmiştir. Öyle ki, Arap kadınları bazı Arapça sözcüklerin anlamlarını bilmemektedir. Halide Edib, Der-Nasırada herkesin birbirinin fikrine ve inanışına saygı duyulması gerektiğini zarafet çerçevesinde aşılayan bir eğitim anlayışını benimseyen bir yuva inşa etmiştir. Bu sırada, zor durumdaki Ayin Turayı da düzenli bir yuvaya çevirirken, Ermeni ve Kürt öğrencilerin en başlarda birbirlerini neredeyse boğazlamak üzere olduklarını, düzen ve tertip hayata geçince beraberce huzurlu bir şekilde yaşamaya alıştıklarını gözlemlemiştir. Tüm çocuklar arasında barışa en fazla meyilli olanların Türkler olduğunu da gözlemlerine eklemiştir. Halide Edib, Arap diyarında ve Lübnanda, Türk, Kürt, Ermeni demeden, yokluk içindeki tüm çocukları kendi çocuklarıymış gibi bağrına basmış ve o coğrafyadan ayrılırken hissettiklerini okuyucunun kalbinde hissettirmiştir.

Halide Edib, Mor Salkımlı Evde, çok kültürlü dünyayı o kadar benimsemiştir ki, duygu dünyasını ifade ederken dünya edebiyatının ve filozoflarının sözlerinden ve eserlerinden faydalandığını görmek kaçınılmazdır. Bu tarzıyla, Halide Edib, okuyucularına her fırsatta gördüğü dünyayı anlatarak, onların bakış açılarının gelişmesine yardımcı olmaktadır. Eğitimciliği ve öğretme aşkı okul duvarlarıyla sınırlı kalmamış, kitabını eline alan herkese bir şeyler verme amacıyla hareket etmiştir. Bunu yaparken, tarihin gerçeklerine işaret etmiştir. O dönemde Türk-Ermeni ilişkilerinde gerçekten ne yaşandığını gösteren bir eseri kaleme almıştır. Büyük yazarların ölümsüzlüğü de hiç kuşkusuz ki onların engin bilgi birikimini okuyucularıyla paylaşmasından ileri gelmektedir.

Romanın iki önemli özelliği bulunmaktadır. İlki, romanın Halide Edib Adıvar tarafından yazılmış olmasıdır. Tarihe tanıklık eden bu güçlü ve cesur kalem, on yıllar sonra belge niteliği taşıyacak bir eseri Türk edebiyatına kazandırmıştır. İkinci önemli özellik de Batının kulaktan dolma bilgilerle hareket etmesine karşılık, Türk-Ermeni ilişkilerinde yaşanmış olayları en vurucu biçimiyle hem Türk okuyuculara hem de dünyaya tüm açıklığı ile canlı bir şekilde aktarmasıdır. Anadoluda ve Arap diyarında yaşananları gözlemleyebilme şansı bulmuş bir önemli bir kişinin gerçekleri ortaya koyması açısından da Halide Edib Adıvarın çocukluk günlerinden 1918e kadar olan olaylara ışık tutma özelliği taşıyan klasik bir

kaynaktır. Ermeni iddialarına da birinci elden yanıt oluşturmaktadır.

Yazar Hakkında :

Hazel Çağan-Elbir AVİM'de analist olarak çalışmaktadır. Çağan-Elbir, Atılım Üniversitesi Politik Ekonomi bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

Atıfta bulunmak için: ELBİR, Hazel ÇAĞAN. 2026. "KİTAP TAHLİLİ: MOR SALKIMLI EV - HALİDE EDİB-ADIVAR." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2016 / 9. Aralık 06. Erişim Kasım 10, 2026. https://mail.avim.org.tr/tr/Analiz/KITAP-TAHLILI-MOR-SALKIMLI-EV-HALIDE-EDIB-ADIVAR

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır